

Cuprins

INTRODUCERE.....	11
1. EVOLUȚIONISMUL	15
TEORIA EVOLUȚIEI NATURALE	
LA CHARLES DARWIN (1809 – 1882)	15
EVOLUȚIONISMUL ȘI ANTROPOLOGIA	21
LEWIS MORGAN (1818 – 1881)	25
EDWARD TYLOR (1832 – 1917).....	32
<i>Viața și gândirea</i>	32
<i>Originea religiei</i>	36
<i>„Anthropology”, primul manual</i>	42
JAMES FRAZER (1854 – 1941)	44
CRITICA DIFUZIONISTĂ	55
IMPORTANTA ȘI LIMITELE	
ANTROPOLOGIEI EVOLUȚIONISTE.....	57
2. ȘCOALA FRANCEZĂ	59
GÂNDIREA ANTROPOLOGICĂ	
LA ÉMILE DURKHEIM (1858 – 1917)	60
<i>Metoda</i>	61
<i>Solidaritate și individ</i>	64
<i>Clasificările primitive</i>	75
MARCEL MAUSS (1872 – 1950).....	83
<i>De la sociologie la etnologie</i>	84
<i>„L'ESSAI SUR LE DON”</i>	88
<i>Spre o sociologie a corpului</i>	93
<i>Les Variations saisonnières chez les Eskimos</i>	96

ROBERT HERTZ (1881 – 1915)	99
LUCIEN LÉVY-BRUHL (1857 – 1939).....	108
<i>Mentalitatea primitivă</i>	108
<i>Carnetele postume</i>	116
ARNOLD VAN GENNEP (1873 – 1957)	119
<i>O contribuție teoretică</i>	121
3. CULTURALISMUL AMERICAN	122
FUNDAMENTELE TEORETICE	122
FRANZ BOAS (1858 – 1942)	125
SAPIR, WHORF ȘI RELATIVITATEA LINGVISTICĂ	129
RUTH BENEDICT (1887 – 1948)	133
MARGARET MEAD (1901 – 1978).....	141
<i>Sex și caracter în Noua Guinee</i>	142
<i>Adolescența la cei de pe insulele Samoa</i>	145
<i>Critica lui Freeman</i>	148
CULTURA ȘI RAȚIUNEA	
PRACTICĂ DUPĂ MARSHALL SAHLINS	151
<i>Arbitrarul semnului</i>	151
<i>Moartea căpitanului Cook</i>	155
GEERTZ ȘI DEMERSUL HERMENEUTIC	160
<i>Triumful relativismului</i>	169
4. FUNCȚIONALISMUL BRITANIC.....	171
CONTEXT, FUNCȚIE ȘI SISTEM.....	172
OBSERVAȚIA PARTICIPANTĂ	176
<i>De la cercetarea „de birou” la etnografie</i>	177
<i>Principiile fundamentale</i>	179
<i>O nouă cunoaștere</i>	184
<i>Limitări</i>	186

BRONISLAW MALINOWSKI (1884 – 1942)	190
<i>Termenul de „kula” la cei din tribul Trobriand.....</i>	192
<i>Grădinile de corali.....</i>	198
<i>Magie, religie, știință</i>	201
<i>Rudenie și sexualitate</i>	204
<i>Jurnalul unui etnograf.....</i>	207
ALFRED REGINALD RADCLIFFE–BROWN (1881 – 1955).....	208
<i>Structuro-funcționalismul</i>	210
<i>Principii structurale și comparații</i>	214
EDWARD EVANS-PRITCHARD (1902 – 1973).....	221
<i>Ruptura de pozitivism.....</i>	221
<i>Magie și vrăjitorie la azanzi.....</i>	226
<i>Structura segmentară la nueri.....</i>	231
JACK GOODY, UN DEMERS COMPARATIV	234
DE LA FUNCȚIE LA STRUCTURĂ	245
5. STRUCTURALISMUL LUI CLAUDE LÉVI – STRAUSS	247
<i>Structurile spiritului uman</i>	248
<i>Zadarnica cercetare a sălbaticilor</i>	252
GÂNDIREA INDIGENULUI	256
<i>Relațiile de rudenie</i>	260
MITOLOGIA	265
6. ANTROPOLOGIA MARXISTĂ	271
O FILOSOFIE A ISTORIEI	272
<i>Marx (1818 – 1883) și societățile fără clase.....</i>	274
ANTROPOLOGIA	
LUI CLAUDE MEILLASSOUX (1925 – 2005).....	286
MAURICE GODELIER: ALIANȚA MARXISMULUI	
CU STRUCTURALISMUL	296

MARVIN HARRIS (1927 – 2001)	
ȘI MATERIALISMUL CULTURAL	300
<i>Rațiuni practice</i>	301
<i>Respectul vacii</i>	303
UN INSTRUMENT DE ANALIZĂ	307

7. ANTROPOLOGIA DINAMICĂ:

DINCOLO DE FUNCȚIONALISM

MAX GLUCKMAN (1911 – 1975) ȘI ȘCOALA DE LA MANCHESTER	310
VICTOR TURNER (1920 – 1983)	315
<i>Schismă și continuitate în sânul triburilor Ndembu</i>	315
<i>Symbolismul culorilor</i>	318
<i>Structură și „communitas”</i>	322
MELVILLE J. HERSKOVITS (1895 – 1963) ȘI FENOMENUL DE ACULTURAȚIE	328
ROGER BASTIDE (1898 – 1974)	332
GEORGES BALANDIER (N. 1920)	341
<i>O antropologie a conflictelor și a mutațiilor</i>	342
<i>O antropologie politică</i>	348
<i>Mesianismul</i>	351
UN SUFLU NOU PENTRU ANTROPOLOGIE	354
Concluzii generale	356
Bibliografie	361

INTRODUCERE

Disponem astăzi de un anumit număr de lucrări care oferă studenților, cercetătorilor și profesorilor o introducere în studiul acestei discipline pe care o numim când antropologie, când etnologie. Aceste cărți o abordează în general tematic, fie prin sub-discipline, ca antropologia politică ori cea economică, fie centrându-se pe un anumit concept sau un domeniu de cercetare. Un astfel de demers este la fel de lăudabil pe cât de util, însă nu este cel ales de noi spre a fi dezbătut aici. Am vrut mai degrabă să punem accentul pe marile teorii care au marcat istoria antropologiei, pe de o parte, iar, pe de alta, să expunem, uneori destul de detaliat, lucrările marilor autori care au jalonat aceste curente de gândire. Ce este funcționalismul? Despre ce vorbesc *Les Argonautes du Pacifique occidental*? Care este originalitatea demersului lui Evans-Pritchard? Iată câteva întrebări cărora prezenta lucrare înțelege să le aducă schițe de răspuns.

Când ești student și când timpul îți lipsește deja ca să-ți mai satisfaci și toate acele lucruri pasionante pe care ți le propune viața, mai trebuie oare să-ți petreci timpul – sau să-l pierzi chiar – cu studiul unor teorii atât de desuete precum evoluționismul, care, de multă vreme deja, a pierdut interesul cercetătorilor? Suntem, evident, convinși că răspunsul la această întrebare este, oricum ar sta lucrurile, DA și aceasta pentru mai multe motive. Primul ține de faptul că fiecare dintre curente

pe care le vom studia a abordat chestiuni fundamentale, care se înfățișează înțelegerii vieții în societate. Dacă răspunsurile aduse nu ne par, în cel mai bun caz, decât parțiale sau, și mai rău, părtinitoare, chestiunile ridicate de aceste curente nu au fost rezolvate și continuă să bântuie imaginarul sociologic. În plus, aceste școli și-au marcat, fiecare, epoca, însă, în același timp, au fost și reflectarea acesteia: legăturile care unesc evoluționismul din secolul al XIX-lea de scientism și de colonialism sunt atât de cunoscute, încât nu mai este nevoie să le reamintim aici; culturalismul american este, la rândul său, expresia societății americane, așa cum structuralismul nu poate fi extras din universul care l-a văzut înflorind. Istoria acestor curente de gândire nu este, deci, o simplă istorie a ideilor, ci și o reflectare a preocupărilor sociale, intelectuale și politice care au marcat ultimele două secole. Felul în care am gândit societatea și „primitivismul” a fost, deci, influențat de condițiile de producere a acestui discurs științific.

Dimpotrivă, este remarcabil să constați că antropologia socială a luat parte la făurirea marilor idei care ne-au traversat epoca. Relativismul, pentru a nu luat decât un exemplu, s-a sprijinit în mare parte pe lucrările etnologilor care, *volens nolens*, au fost adesea puși în legătură cu acest fel de a vedea lumea și mai ales cu felul de a-i gândi valorile. În orice caz, lucrările etnologilor ne-au ajutat să putem „gândi” lumea și să-l înțelegem mai bine pe om.

Chiar dacă a cunoscut progrese deloc neglijabile, cunoștințele din domeniul științelor sociale nu sunt deloc comparabile cu cele ale științelor exacte, unde o paradigmă nouă le elimină practic pe toate cele care au precedat-o. Studiul chimiei secolului al XIX-lea nu mai prezintă interes decât pentru istoricii din domeniul științelor și te poți lipsi foarte bine de el fără să-ți faci vreo grijă în această privință. Dimpotrivă, în disciplinele

noastre, lucrurile sunt mai complicate; astfel, nu poți să nu iei în seamă teoriile predecesorilor noștri, care toate au afirmat câte ceva esențial asupra lumii și a societății.

Trebuie, totuși, să ne ferim să credem că toți etnologii au fost legați de una sau de alta din aceste școli. Dimpotrivă, majoritatea lor a fost chiar reticentă și și-a construit știința pe baze teoretice destul de eclecticice. Structuralismul, de exemplu, a fascinat multă vreme numeroși cercetători din lumea întreagă, însă relativ rari sunt aceia care au devenit partizani ai ortodoxiei structurale. Chiar dacă adepții ortodocși nu au fost întotdeauna numeroși, curentele de gândire pe care le vom studia au exercitat, totuși, toate, o covârșitoare influență, care depășea de departe frontierele care le-au văzut născându-se.

O asemenea călătorie intelectuală se bazează pe o serie de alegeri. Ca toate alegerile, cele la care am recurs ascund, firește, în ele o parte de arbitrar. Orice selecție se bazează atât pe un număr de criterii, cât și pe o sumă de poziții. Ne vom da astfel seama destul de repede că am privilegiat un demers destul de clasic al antropologiei. Multe motive ne susțin în acest demers, în special faptul că astfel abordăm fundamentele disciplinei, fără a sucomba în fața a ceea ce ar putea să apară ca simple mode. Regretăm că am neglijat domeniile antropologiei care se impun pe viitor ca fiind de neocolit. De exemplu, acesta este, fără îndoială, cazul antropologiei medicale, care nu găsește decât puține ecouri în rândurile care urmează și care, totuși, cunoaște astăzi o dezvoltare certă. Teoriile de care vom vorbi privesc mai degrabă bazele antropologiei. Totuși, ni se pare că studenții și cercetătorii din domeniul antropologiei nu pot să-i lase deoparte pe autorii și teoriile care sunt abordate în paginile care urmează. Sperăm, prin urmare, ca prezenta lucrare să-i poată ajuta în studiile și cercetările lor.

EVOLUȚIONISMUL

De-a lungul secolului al XIX-lea, teoria evoluției speciilor avea să cunoască o asemenea amploare, încât a devenit aproape o „ideologie națională”: majoritatea oamenilor de știință au încercat chiar să demonstreze că faptele observate sau cunoscute de ei se integrau în marile secvențe de evoluție pe care tot ei, în prealabil, le construiseră. Astfel, se poate spune că demersul evoluționiștilor nu este inductiv, ci, mai degrabă, „îpotetico-deductiv”; se poate vorbi, așadar, despre o adevărată teorie evoluționistă care are în vedere trei lucruri: istoria umanității, locul diferitelor instituții ale omului în cadrul acestei istorii și diferențele care despart societățile de pe planetă.

Înainte de a analiza contribuția antropologilor la această teorie evoluționistă, se cuvine să zăbovim puțin asupra celui care a formulat, primul, teoria evoluției speciilor, Charles Darwin.

TEORIA EVOLUȚIEI NATURALE LA CHARLES DARWIN (1809 – 1882)

Darwin se naște la Shrewsbury, în 1809, și este înmormântat, cu onoruri naționale, în catedrala din Westminster, în 1882. Provenit dintr-o familie strălucită de intelectuali, tânărul Darwin devine cel mai cunoscut dintre ei, în ciuda unor studii mediocre, cu siguranță, dar care-l propulsează, totuși, spre universitatea din Cambridge.

În copilărie, Darwin se distinge ca un colecționar pasionat, pasiune ce se accentuează la Cambridge, în urma contactului pe care-l are aici cu profesorul Henslow, care obține pentru elevul său locul de naturalist într-o expediție științifică spre America Latină, la bordul de-acum celebrului *Beagle*. Această călătorie de cinci ani (1831–1836), al cărei jurnal ni l-a transmis, avea să fie hotărâtoare pentru cariera științifică a tânărului care se dovedește a fi un excelent observator, capabil de a stabili legături între diferitele observații pe care le făcea. Arhipelagul insulelor Galapagos avea să-l impresioneze peste măsură. Regăsim pe aceste insule specii de animale care există pe întreg continentul sud-american, dar care, lucru extraordinar pentru tânărul Darwin, sunt diferite de speciile continentale prin câteva detalii: astfel, cormoranul, pasăre cu gâtul lung, care se aruncă în mare și care trăiește și de-a lungul râurilor din Brazilia, are, în Galapagos, aripile atât de mici, iar penele care le acoperă atât de firave, încât acesta este aici incapabil să zboare. Diferențe similare disting iguanele de pe continent de „surorile” lor din arhipelag: pe continent, ele urcă în copaci și mănâncă frunze; dimpotrivă, pe aceste insule vulcanice și stâncoase, unde vegetația este rară, iguanele se hrănesc cu alge și fac față valurilor amenințătoare, agățându-se de stânci, grație unor gheare extraordinar de lungi și de puternice. Broaștele-țestoase constituie un caz încă și mai surprinzător, având în vedere că cele din Galapagos sunt mult, mult mai mari decât cele de pe continent (de fapt, sunt atât de mari, încât un om poate sta călare pe ele); în afară de aceasta, țestoasele de pe fiecare insulă sunt ușor diferite unele de altele, ceea ce face ca viceguvernatorul englez al arhipelagului să recunoască insula de unde provenea fiecare țestoasă: astfel, cele care își duceau traiul pe insule bine alimentate cu apă și unde vegetația era din belșug se distingeau

printr-o ușoară ridicare a carapacei chiar în dreptul cefei. În schimb, cele care trăiau pe insule aride aveau un gât mult mai lung și o curbură a carapacei atât de puternică, încât permittea gâtului să se ridice aproape pe verticală pentru a-și căuta hrana acolo unde ea se găsea, și anume pe ramurile cactușilor ori ale copacilor.

Aceste observații, și multe altele, fac să încolțească în mintea lui Darwin ideea că, pe de o parte, o „specie” naturală nu este fixă, iar, pe de alta, că este posibil ca o specie să se transforme într-o alta. De fapt, aceste idei fuseseră deja formulate în Franța de Jean-Baptiste Lamarck, care, în 1800, abandonase ideea cum că speciile ar fi fixe, pentru a afirma că ele, de fapt, suportă transformări. Speciile nu numai se schimbă, ci și progresa, devenind din ce în ce mai complexe. Prin urmare, natura își desăvârșește continuu opera. Cu toate că pretindea că teoria lui Lamarck era nulă și că el însuși nu reținuse nimic din ea, lucrările lui Darwin s-au înscris în continuitatea acesteia, el urmându-și gândul din 1837 până în 1859, când a publicat *Originea speciilor*, una dintre cărțile celebre din toată istoria omenirii. Trebuie reamintit că, înainte de această epocă, majoritatea biologilor considerau speciile naturale ca niște grupuri fixe, imuabile: Dumnezeu fiind cel care a creat nemijlocit fiecare specie de plante și de animale, fiecare specie posedă aceleași caracteristici ca și cuplul primordial. Se poate lesne observa revoluția operată de Darwin, care vine și repune în discuție ideea creației divine, afirmând că anumite specii pot să se nască din alte specii și că, în consecință, nici o specie nu este eternă. Observațiile deja făcute îl convinseseră pe Darwin de aceste „variații” între specii, dar problema care s-a pus atunci a fost în legătură cu transformarea, cu ”evoluția” lor.

În 1837, Darwin citește ”într-o doară”, după cum afirmă el însuși, cartea lui Robert Malthus, *An Essay on the Principle*

of *Population* (1798), în care savantul își formula principiul de populare: pe Malthus îl interesa în mod special populația umană, dar emisese deja un principiu după care organismele vii produc mai mulți „descendenți” decât pot supraviețui, ceea ce înseamnă că ar exista o tendință, la toate ființele vii, de a se reproduce mai mult decât le-o permite cantitatea de hrană aflată la dispoziția lor. Astfel, un stejar produce sute de ghinde pe an, o pasăre poate da viață mai multor „duzini” de pui, iar un somon produce în fiecare an mai multe mii de icre, care, toate, potențial, sunt capabile să supraviețuiască. Și totuși, în ciuda acestei reproduceri în masă, populațiile adulte tind să rămână stabile de la o generație la alta. Căci:

„Natura a răspândit cu generozitate germenii vieții în cele două regnuri, dar a fost zgârcită cu spațiul și cu hrana. Lipsa lor face să piară, din rândul plantelor și animalelor, tot ceea ce se naște dincolo de limitele conferite fiecărei specii. În plus, animalele devin pradă unele pentru altele.” (Malthus, citat de Buican, 1987, p.33).

Principiul malthusian avea să-l inspire nu numai pe Darwin, ci și pe un alt naturalist englez, Alfred Russell Wallace, care urma să descopere, în același timp cu Darwin, principiul *selecției naturale*, care explică modul în care s-au transformat speciile. În 1856, doborât de febră în insulele Moluce, Wallace este nevoit, într-adevăr, să rămână la pat o bună bucată de vreme; acolo, în pat, aducându-și aminte de principiul emis de Malthus, el are o străluminare: ideea selecției naturale. În trei zile, Wallace redactează un memoriu pe care îl trimite lui Darwin. Acesta îi răspunde că este practic de acord cu el, cuvânt cu cuvânt, opusculul suprapunându-se lucrărilor sale. Atunci, Darwin se apucă de redactarea *Originii speciilor*, în care sistematizează toată această teorie.

Pentru Darwin, teoria evoluției constă într-un proces prin care organismele care sunt capabile de a supraviețui și de a procrea într-un mediu dat ajung la această performanță pe socoteala altora, care nu posedă această capacitate. Mediul, social ori natural, se schimbă mereu. Rezultă de aici că organismele trebuie să se adapteze schimbărilor de mediu. Or, ca să supraviețuiască schimbărilor de mediu, organismele au nevoie de anumite calități care să le permită să se adapteze la noile condiții. Organismele bine adaptate vor putea supraviețui și, din generație în generație, această calitate deosebită va deveni caracteristica specifică întregului grup. Ceea ce face că cei mai apti, cei mai bine adaptați vor fi supraviețuit, ceea ce se numește *the survival of the fittest* ; în competiția care le opune pe ființe, în capacitatea lor de a rezista schimbărilor exterioare, doar cei mai puternici și mai bine adaptați vor putea rezista. De-a lungul fiecărui anotimp și al fiecărei perioade de viață, organismul viu trebuie să se bată pentru a supraviețui, or doar cei mai puternici și mai bine adaptați vor ieși biruitori din această luptă. Evoluția devine, deci, schimbare trans-generațională, lucru care se produce atunci când formele organice se adaptează schimbărilor de mediu. Vom reține de aici că evoluția este o schimbare trans-generațională, pe de o parte, iar, pe de alta, că ea este produsul unei mai bune adaptări la mediu.

De-a lungul acestui proces de continuă adaptare, vom înțelege că formele noi sunt întrucâtva mai bune decât cele vechi (de vreme ce sunt mai bine adaptate), și că procesul de evoluție este nu numai unul de complexificare (din formele mai simple apar cele mai complicate), ci și un progres, o ameliorare și, în cele din urmă, o desăvârșire: universul întreg evoluează, prin forme tot mai adaptate, spre o anumită perfecțiune, fiecare etapă fiind un progres în raport cu celelalte. Evoluționismul este

o teorie nu numai a progresului, ci și a iminenței acestuia. Progresul devine, deci, inevitabil, organismele având de ales între a muri ori a evolua. Se pare că Darwin însuși, opus lui Herbert Spencer, a fost prudent cu această noțiune de progres (Ingold, 1986, p.16), deși ea se află înscrisă în filigranul teoriei sale, după cum lasă să se înțeleagă ultima frază a cărții, care este și singura, de altfel, în care Darwin folosește verbul „a evolua”.

„De la o formă primară simplă, o infinitate de forme, din ce în ce mai frumoase și din ce în ce mai uimitoare, au evoluat și continuă să evolueze.”

Până în acest punct, nu am vorbit decât de evoluția speciilor animale și vegetale, dar, contrar lui Wallace, care, din convingeri religioase, nu a făcut pasul înainte, Darwin afirmă că omul însuși nu scapă mecanismului general al evoluției; totuși, el așteaptă anul 1871 pentru a publica *The Descent of Man*, în care își expune concepțiile în legătură cu evoluția omului. În 1856, niște muncitori germani descoperiseră, nu departe de Düsseldorf, o grotă cu osemintele celui ce avea să fie numit omul din Neanderthal, care ar fi trăit cu 30.000 - 100.000 de ani în urmă. Omul de Neanderthal provoacă repulsie, iar savanților epocii le vine greu să creadă că acest craniu de „idiot patologic”, de brută sălbatică ar putea aparține unuia dintre primii locuitori ai acelor locuri. Descoperirea omului de Cro-Magnon, în 1868, îi întărește lui Darwin convingerile; acesta afirmă că omul însuși coboară dintr-un mamifer păros, având o coadă și urechi ascuțite, care trăia, probabil, în copaci și popula Lumea Veche. Cu siguranță, după Darwin, există o diferență enormă între inteligența omului celui mai sălbatic și cea a animalului celui mai inteligent, ”totuși, oricât de uriaș ar fi, diferența între spiritul omului și cel al animalelor celor mai

evaluate nu este, fără îndoială, decât o diferență de grad și nu una de specie”. Pentru Darwin, sentimentele, intuițiile, emoțiile și diversele facultăți, cum ar fi prietenia, memoria, curiozitatea, atenția etc., se pot observa încă de la naștere la animale, iar aceste capacități sunt chiar susceptibile de ameliorări ereditare, după cum o dovedește comparația dintre câinele domestic și lup ori șacal. Dezvoltarea calităților morale superioare, cum ar fi altruismul, de exemplu, are o bază selectivă și ereditară.

Prin aceste afirmații, Darwin avea, firește, să pună bazele unei viziuni evoluționiste a diferitelor culturi sau, ceea ce se numea în epocă, a diferitelor „rase”. Excelența civilizației europene (și deci mondiale) se găsea a fi atunci lumea anglo-saxonă: aceasta dovedea o anumită gradare a civilizațiilor. Totuși, cei care se vor aventura alegând această cale vor fi mai curând succesorii lui Darwin, și îndeosebi antropologii.

EVOLUȚIONISMUL ȘI ANTROPOLOGIA

Această evoluție științifică avea, în cele din urmă, să caracterizeze toate disciplinele. Sarcina fiecărui savant era, de acum înainte, aceea de a reconstrui scheme de evoluție. Din acel moment, principala preocupare intelectuală a epocii a fost, pe de o parte, să așeze popoarele și instituțiile sociale ale lumii pe „segmente de evoluție”, iar, pe de alta, să specifice originea acestor instituții. Pentru a afirma că, plecând de la o origine simplă, fiecare instituție evoluase, complicându-se și trecând prin varii stadii, lumea a început să folosească exemplul speciilor naturale. În altă ordine de idei, evoluția fiind un progres, o ameliorare, formele cele mai înaintate ale unei instituții erau judecate ca fiind, deci, superioare formelor mai înapoiate. Putem observa aici că o adevărată răsturnare ideologică avea loc, în opoziție cu filosofia luminilor care-l considera pe „sălbatic”,

pe „natural” ca fiind bun de la natură. Dimpotrivă, teoreticianul evoluționist afirmă fără ocolișuri că societatea victoriană este cea mai bună, cea mai avansată dintre toate; astfel, pentru naturalistul David Lyall, dacă oamenii primitivi ar fi fost mai inteligenți, ar fi fost descoperite vestigii de căi ferate, de microscopie și poate chiar de mașini de explorat văzduhul ori abisurile mărilor ori ale oceanelor. În al doilea rând, se poate vedea cum antropologia, ca disciplină de-acum autonomă, era determinată de preocupările epocii privitoare la originea instituțiilor. Într-adevăr, descoperirile arheologice de care dispunea epoca puteau sugera o idee despre cultura materială a oamenilor primitivi, dar nu și despre cea a instituțiilor lor sociale, așadar, aceste descoperiri ne dau informații despre tipul de hrană consumată, despre dezvoltarea artelor și a diferitelor tehnici, dar, spre părerea de rău a lui John McLennan, ele nu ne spun nimic despre familie, grupurile sociale și organizarea lor politică. Problema care se punea atunci era necesitatea de a acoperi „lacunele” diferitelor secvențe de dezvoltare. Altfel spus, cum puteau fi cunoscute traiul strămoșilor noștri, riturile lor maritale, instituțiile lor politice și familiale, dacă de la ei nu au rămas decât câteva fragmente de oase și de instrumente, martore ale acestor dintâi momente ale existenței umane? Răspunsul la această întrebare esențială venea de la sine; într-adevăr, existau, în epocă, numeroase societăți care semănau cu societățile paleologice și, astfel, pentru a cunoaște strămoșii și originea instituțiilor noastre, era de ajuns să fie studiate aceste exemple vii ale Antichității omului. Lewis Morgan afirma, de exemplu, că majoritatea stadiilor de dezvoltare ale familiei, începând cu formele cele mai primitive, continuau încă să existe. Societățile primitive puteau, deci, servi drept exemple vii ale primelor stadii ale umanității. Prin urmare, putem observa

modul în care evoluționismul reținea interesul pentru studiul societăților primitive care erau percepute ca fiind martorele umanității ce abia se naște.

Ideea de progres, strâns legată de principiul evoluției, îi determina pe teoreticienii evoluționismului să considere că societățile occidentale erau cele mai evolute și, prin urmare, superioare celorlalte. În plus, instituțiile sociale cunoscând o evoluție asemănătoare, instituțiile europenilor erau, evident, cele mai evolute forme de pe planetă. Astfel, familia-nucleu, creștinismul, monogamia, proprietatea privată și democrația parlamentară, dar și criteriile morale ale epocii erau privite ca fiind formele perfecte ale familiei, religiei, căsătoriei, proprietății, organizării politice și ale valorilor morale. De vreme ce instituțiile cele mai înaintate ale epocii se găseau efectiv în Europa, se deducea de aici, în mod logic, că primii oameni cunoșteau instituții inverse, adică promiscuitatea sexuală, politeismul, poligamia, absența proprietății și un anumit fel de anarhie. Distincția dintre popoarele superioare și cele inferioare era făcută după cum urmează:

Popoare inferioare	Popoare superioare
Raționament infantil	Raționament științific
Lipsa inventivității	Capacitate tehnologică
Anarhie ori tiranie	Democrație parlamentară
Comunism primitiv	Proprietate privată
Comunism sexual, promiscuitate	Monogamie
Ignoranță religioasă, amoralitate	Monoteism, moralitate

Conceptul supraviețuirii este o noțiune-cheie a metodologiei evoluționiste. „Vestigiile” sunt instituțiile, obiceiurile, ori

ideile tipice ale unei perioade date, care, prin forța obișnuinței, au supraviețuit într-un stadiu superior de civilizație, putând astfel fi considerate ca dovezi, mărturii ale stadiilor anterioare. Astfel, primii antropologi observă că, într-un mare număr de societăți cu descendență patrilineară, un copil întreține o relație strânsă cu unchiul său după mamă (fratele mamei sale), iar această relație „avunculară” este interpretată de antropologi ca „vestigiul” unui stadiu matrilinear. Tot la fel, practica, larg răspândită, de a simula o luptă la începutul ceremoniei de căsătorie este înțeleasă ca o supraviețuire a unei forme de căsătorie rezultată din rapt ori captură. Antropologii evoluționiști se folosesc atunci de aceste „supraviețuiri”, tot așa cum paleontologii utilizează fosilele: pentru a reproduce secvențe de dezvoltare (Ingold, 1986, pag.32).

Pe scurt, scopul antropologilor evoluționiști este acela de a trasa originile instituțiilor moderne, văzute ca puncte terminus ale progresului uman, și de a propune, în același timp, o tipologie clară a diferitelor culturi și societăți, definind faze, stadii și stări diverse, prin care trec toate grupurile omenesci. Această dezvoltare a umanității s-a operat doar într-o direcție: toate aceste grupuri au pornit-o pe drumuri paralele, parcurgând o parte mai mult sau mai puțin însemnată a lor. Mersul înainte al omenirii este, astfel, o trecere de la simplu la complex, de la irațional la rațional. Chiar dacă întreaga teorie evoluționistă se bazează pe o „judecată de valoare”, trebuie, totuși, să subliniem că ea pune în discuție postulatul fundamental al omului; într-adevăr, dacă anumite popoare sunt considerate ca fiind inferioare, situându-se la baza scării umane, ele sunt, totuși, pe aceeași scară ca și celelalte, căci principiul progresului universal postulează că toate popoarele pot atinge un stadiu avansat. Această convingere va fi, de altfel, invocată de apărătorii cei mai luminați ai colonialismului, care

vedeau în aceasta o șansă oferită popoarelor inferioare de a accede rapid la stadiile superioare ale civilizației.

În sfârșit, vom observa că scopul antropologilor victorienți nu era acela de a studia o cultură, în mod special, ci de a cuprinde totalitatea culturilor omenești: în acest sens propriu al termenului, ei sunt într-adevăr „antropologi”. De aceea, metoda lor va fi esențial una „comparativă”, adică va „compara” instituțiile diferitelor societăți și va pune accentul mai curând pe asemănările dintre ele decât pe diferențe.

Totuși, trebuie notat faptul că primii antropologi evoluționiști nu au fost câtuși de puțin discipolii lui Darwin, de vreme ce lucrările lor au fost publicate cam în același timp cu *Originea speciilor*; se pare, dimpotrivă, că Edward Tylor ar fi exercitat o anumită influență asupra lui Darwin. Evoluționismul antropologilor era diferit întrucâtva de cel al biologilor, în sensul în care primii puneau accentul pe imobilitatea speciilor și aveau tendința de a considera că nu existau diferențe sociale înnăscute.

Putem acum vedea cum principalii reprezentanți ai acestei școli au aplicat marile principii pe care tocmai le-am enunțat aici.

LEWIS MORGAN (1818 – 1881)

Acest jurist din New York, născut în 1818 și decedat în 1881, se impune, fără drept de apel, ca unul dintre marii teoreticieni ai evoluționismului antropologic. Morgan, totuși, nu poate fi considerat ca un teoretician „de birou”: el ne-a lăsat, de exemplu, o descriere a tribului irochez pe care îl cunoaște bine (vezi Lowie, 1971, pag. 55). Acesta își dobândește, cu toate acestea, celebritatea scriind două mari lucrări: *Ancient Society* (1877), în care încearcă să creioneze tabloul complet al dezvoltării societății umane, acordând o atenție sporită căsătoriei,

gubernării, proprietății și diferitelor moduri de supraviețuire; apoi o lucrare, publicată înaintea celei deja citate, privitoare la dezvoltarea căsătoriei și a familiei, *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family* (1871).

Lewis Morgan se naște în statul New York, în mijlocul unei familii înstărite de proprietari de pământuri. Studiază dreptul și, în 1844, se stabilește ca avocat specializat în afaceri în orașul Rochester. În acest mod, el își asigură un confort material, care-i îngăduie să se dedice „științei”. Una din întâmplările istoriei avea să-i confere lui Morgan o imensă popularitate, de vreme ce *Ancient Society* le-a atras atenția lui Marx și Engels, care au făcut cunoscută această lucrare, în care vedeau o confirmare a teoriei lor. Astfel, *Ancient Society* a fost tradusă în numeroase limbi, ceea ce face că socialiștii europeni au putut, de foarte devreme, să se familiarizeze cu terminologia înrudirii dintre Irochezi și triburile Omaha. Această popularitate culminează cu recunoașterea oficială a acestui burghez creștin de către regimul sovietic stalinist, care a editat *Ancient Society* în limba rusă, așezându-l pe Lewis Morgan printre „clasicii gândirii științifice”, grație contribuției sale esențiale la analiza materialistă a „comunismului primitiv”. Chiar dacă Morgan a fost astfel „recuperat” în Est, nu trebuie, totuși, să-l considerăm un gânditor marxist, și nici măcar socialist, această paranteză putându-se închide aici.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, problema unității genului uman era pe larg dezbătută. După unii, Dumnezeu crease rasele separat, fiecare fiind diferită de altele, teorie care a servit drept fundament ideologic oricărei forme de sclavagism. Or Morgan consideră că sclavagismul este monstruos și nefiresc, căci sclavul și omul civilizată au în comun calități care îi disting de animale. După el, cuplul primordial avea deja toate atributele umanității.

În 1850, biologul Louis Agassiz, de la Harvard, publică un articol în care sprijină tezele poligeniștilor; după el, omul reprezintă o specie în sine, dar diferitele rase au fost create separat, ocupând poziții diferite pe scara naturii. Politic vorbind, concluziona Agassiz, trebuie să fii conștient de diferențele reale care există între diferitele rase. Prin aceste idei, Agassiz îi reconforta pe apărătorii sclavagismului. Morgan hotărăște, atunci, să contrazică teza creării separate a raselor, susținând că indienii din America erau originari din Asia, teză pe care credea că o putea dovedi grație studiului sistemelor de rudenie și al terminologiei de rudenie. Triburile irocheze, pe care le cunoscuse, avuseseră un sistem de descendență matrilineară, prin aceasta Morgan dorind să arate, în ciuda unor exemple contradictorii, că toate triburile de indieni din America erau matriliare, confirmând astfel ideea unei origini comune. Își propune atunci să culeagă terminologiile de rudenie ale numeroaselor populații ale planetei, redactând pentru aceasta un chestionar pe care îl trimite în cele patru colțuri ale planetei. Astfel, el reușește să claseze terminologiile de rudenie în două grupuri: sistemele clasificatorii și sistemele descriptive, care, după el, corespund aproximativ liniei de demarcație între non-civilizație și civilizație. Un sistem clasifică atunci când asimilează rudenii colaterale rudenii liniare, de exemplu când frații tatălui sunt numiți „tați”. Sistemele descriptive, dimpotrivă, se folosesc de termeni primari care nu sunt niciodată transferați colateral, adică la rudele colaterale.

Morgan concepe, mai întâi, istoria umanității în două mari stadii: cel al sălbăticiei și cel al civilizației. Mai târziu, în *Ancient Society*, el introduce un al treilea stadiu, pe cel al barbariei. După el, istoria umanității se poate, așadar, împărți în trei mari „stadii”: sălbăticia, barbaria și civilizația. Primele

două sunt, la rândul lor, sub-împărțite în trei perioade: inferioară, medie și superioară. Există o progresie „naturală și necesară”, zice Morgan, de la un stadiu la altul, iar noi regăsim aici teleologia teoriei evoluționiste, conform căreia orice „umanitate” în drumul ei ineluctabil, datorat progresului, tinde spre un scop, perfecțiunea. În afară de acest ultim aspect, i s-a reproșat lui Morgan viziunea sa „uniliniară” asupra dezvoltării umanității. După criticii săi cei mai severi, Morgan ar fi susținut că diferitele stadii erau valabile pentru toate societățile și că acestea treceau, invariabil, prin fiecare stadiu: este vorba aici, totuși, de argumente oarecum caricaturale, care nu iau în seamă analizele lui Morgan. Ceea ce Morgan are în vedere înainte de toate este să arate că societățile și instituțiile lor evoluează, și că omenirea, în dezvoltarea ei, a progresat pe anumite căi pe care se străduiește, apoi, să le reconstituie. S-ar putea susține că evoluția, în viziunea lui Morgan, este în mod esențial materialistă, în sensul în care schimbările care au loc în diversele moduri de supraviețuire sunt acelea care vor face diferența dintre stadii. Apoi, omul este o ființă inventivă, căci doar prin invențiile sale societatea este capabilă să progreseze. În sfârșit, teoria lui Morgan subînțelege o origine unică a speciei umane, în sensul că toți oamenii se află, întrucâtva, pe aceeași scară.

Putem acum examina, una câte una, marile etape ale dezvoltării societății umane, conform lui Morgan:

1) *Stadiul inferior al stării de sălbăticie*: sunt aici primii pași ai omenirii; omul se hrănește cu fructe și cu nuci, deci doar din cules; în această perioadă, se dezvoltă limbajul articulat. Nu mai există azi societate în viață care să stea mărturie acestui stadiu care se termină odată cu descoperirea focului și a artei pescuitului;

2) *Stadiul mediu al stării de sălbăticie*: odată cu focul și vânătoarea, omenirea câștigă noi teritorii, polinezienii și aborigenii australieni sunt ilustrări ale acestui stadiu;

3) *Stadiul superior al stării de sălbăticie*: începe odată cu inventarea arcului și săgeților; acesta este exemplificat prin anumite triburi indiene din America de Sud;

4) *Stadiul inferior al barbariei*: corespunde inventării olăritului, care constituie demarcația arbitrară, dar necesară, între sălbăticie și barbarie;

5) *Stadiul mediu al barbariei*: se caracterizează prin folosirea arhitecturală a pietrei, domesticirea animalelor și agricultura irigată, criteriile care însă nu sunt respectate peste tot;

6) *Stadiul superior al barbariei*: începe odată cu producerea fierului (vezi triburile grecești din Antichitate);

7) *Civilizația*: începe cu alfabetul fonetic și scrierea.

Morgan consideră că mai există exemple vii ale primelor stadii ale umanității. Totuși, anumite practici pe care le puteai observa în diversele societăți puteau, după părerea acestuia, fi „vestigii” ale unor stadii anterioare. Devenea, deci, posibilă reconstruirea acestor stadii plecând de la acele „vestigii”. Astfel, Morgan observă că hawaiienii nu au termeni deosebiți pentru a defini unchii, mătușile, nepoții (de unchi) și nepoatele (de unchi). Toți unchii și toate mătușile sunt „tați” și „mame”, toți nepoții, „fii”, și toate nepoatele, „fiice”. Morgan trage concluzia din această „confuzie terminologică” că aceasta nu este decât „supraviețuirea” unor vremuri când un bărbat se însura cu sora sa; într-adevăr, dacă îi numesc „fii” și „fiice” pe copiii surorii mele, aceasta înseamnă că sunt întrucâtva soțul surorii mele, și așa mai departe. Altfel spus, descendența colaterală este aici asimilată aceleia directe:

„Avem, deci, dreptul de a presupune că înaintea formării sistemului hawaian, frații și surorile [...] se căsătoreau între ei, în sânul aceluiași grup” (Morgan, 1971, pag.468).

Astfel ajunge Morgan să postuleze că, la originea omenirii, familia consangvină reprezenta o primă etapă în dezvoltarea familiei.

După Morgan – și acest lucru face parte din preocupările evoluționiste –, diferențele între societăți sunt diferențe de dezvoltare. Nu există o instituție fixă, „bătută în cuie”, dimpotrivă, fiecare instituție trece prin diverse stadii, preocuparea majoră a lui Morgan fiind aceea de a trasa evoluția acestor instituții, de la formele lor cele mai simple la cele mai complexe. Pe evoluționiști nu-i interesează instituțiile decât în măsura în care le pot descoperi originea, pe de o parte, și evoluția, pe de altă parte.

Problema este că, în mod evident, aceste reconstituiri evoluționiste sunt bazate foarte mult pe supoziții. Acumularea de date empirice a arătat că societățile cele mai simple, ca acelea ale vânătorilor-culegători, practicau căsătoria monogamă și trăiau în familii-nucleu, în timp ce familiile extinse se regăsesc în societățile avansate din punct de vedere tehnologic. Deci, nu avem nici un motiv să credem că ar fi vorba despre o „promiscuitate” primitivă ori de vreun „comunism sexual”, tot așa cum suntem astăzi siguri că omul a vânat de mai bine de un milion de ani și că nu a supraviețuit doar din culegerea de fructe și nuci. Domesticirea animalelor apare foarte devreme în istoria omenirii și este ciudat că Morgan nu subliniază importanța agriculturii în istoria umanității, olăritul fiind un criteriu mai mult decât arbitrar.

Adunând un material considerabil asupra terminologiilor de rudenie, și poate că meritul său cel mai mare aici este, Morgan pune, desigur, bazele solide ale studiului relațiilor de rudenie, studiu care avea să impulsioneze în mod considerabil atenția etnologilor. Scriitorii marxști au subliniat, în afară de aceasta, evoluția instituțiilor spre forme superioare. Astfel, Morgan demontează ideea „imuabilului”, arătând că fiecare instituție este nu numai fructul unei lungi evoluții, dar și că însăși această instituție poate încă să se schimbe. Critica lui Morgan, după Makarius, este una reacționară:

„Să negi că viața evoluează într-un sens progresist, iată motivul ascuns al cruciadei pornite de mediile academice anglo-saxone, cu largul concurs al forțelor conservatoare, în dublul scop de a demonstra în plan teoretic inanitatea presupusă a progresului social, pe de o parte, și de a-i descuraja urmarea în plan practic, pe de altă parte” (Makarius, 1971, pag. XXI).

Acest citat dezvăluie una din mizele filosofice ale teoriei evoluționiste. Ea trădează, într-o oarecare măsură, gândirea lui Morgan, care nu avea nici un proiect politic și care considera că societatea secolului al XIX-lea, cu familia conjugală și morala sa creștină, era forma cea mai avansată a civilizației. Contrar marxștilor, Morgan nu prevede un al „optulea” stadiu de dezvoltare. Studiul relațiilor de rudenie constituie, probabil, contribuția decisivă a lui Morgan, cu insistența sa particulară asupra termenilor de rudenie: Morgan înțelesese foarte corect că limbajul „era cel mai important dintre toate muzeele etnografice” (Poirier, 1969, pag .55).